

Mondd el a véleményed!

Szerkesztette:
dr. Varga Zoltán

2026.

MONDD EL A VÉLEMÉNYED!

Libri Collegii de Batthyány

MONDD EL A VÉLEMÉNYED!

**A BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM
ESSZÉKÖTETE**

**GYŐR
2026**

A szerzők:

Csizmadia Miklós Simon, Elekes Barnabás, Forgács Ádám, Nagy Benigna
Johanna, Sillai Hajnalka, Tamás Eszter, Tóth Vivien

©BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2026.

©A SZERZŐK, 2026.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adat- feldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása-
hoz van kötve.

Az egyes tanulmányok kizárólag a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a Batthyány Lajos Szakkollégium álláspontjával.

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Batthyány Lajos Szakkollégium

9026 Győr, Áldozat u. 12. <http://blszk.sze.hu>

A kötet szerkesztője: dr. Varga Zoltán

Kiadó: Batthyány Lajos Szakkollégium

A kiadó képviselője: dr. Ósze Áron, igazgató

ISSN: 2064-7069

E KÖTET AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA MEGBÍZÁSÁBÓL
AZ EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ" ÁLTAL MEGHIRDETETT
NEMZETI TEHETSÉG PROGRAM KERETÉBEN AZ NTP-SZKOLL-25-
0059 KÓDSZÁMÚ PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSBÓL VALÓSULT MEG.

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	111
A pályázati felhívás	122
A pályázat díjazottjai	143
Csizmadia Miklós Simon.....	155
Elekes Barnabás	244
Forgács Ádám	29
Nagy Benigna Johanna	34
Silla Hajnalka.....	40
Tamás Eszter.....	46
Tóth Vivien.....	5252

ELŐSZÓ

A Batthyány Lajos Szakkollégium a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Allam- és Jogtudományi Kara mellett működő, a hallgatói tudományos élet egyik meghatározó műhelye. Elsődleges célkitűzésünk a hallgatói tudományos tehetséggondozás támogatása, amelyet meggyőződésünk szerint nem elégséges kizárólag az egyetem falai között megkezdeni, hanem már a középfokú oktatás során is érdemes figyelmet fordítani a fiatalok gondolkodásának, véleményalkotásának és íráskészségének fejlesztésére. Ennek jegyében működteti a Szakkollégium pregraduális tehetséggondozási programját, amelynek fontos eleme a *Mondd el a véleményed!* című, középiskolások számára meghirdetett esszépályázat. A pályázat célja, hogy a tanulók olyan, közérdeklődésre számot tartó témákban fejthessék ki gondolataikat, amelyek napjainkban is jelentős hatással vannak mindennapi életünkre, társadalmi kapcsolatainkra, döntéseinkre és jövőképeinkre.

A 2025 őszen meghirdetett pályázatra hét pályamunka érkezett. Az írások ismét azt bizonyították, hogy a középiskolás korosztály tagjai érzékenyen, őszintén és sokszor kifejezetten éretten viszonyulnak a körülöttük lévő világ kérdéseire. Az esszéikben megjelenő gondolatok nemcsak egyéni véleményeket, hanem személyes tapasztalatokat, félelmeket, reményeket és jövőre vonatkozó elképzeléseket is tükröznek.

A bíráló bizottság a pályamunkák értékelésekor ezúttal sem volt könnyű helyzetben, hiszen minden írás sajátos nézőpontot képvisel, és a maga módján értékes hozzájárulás a közös gondolkodáshoz. A kötetben szereplő esszék ezért nem pusztán versenymunkák, hanem egy fiatal nemzedék véleményének lenyomatai is.

Köszönjük minden pályázónak a részvételt, felkészítő tanáraiknak a segítséget, az iskoláknak a támogatást, és gratulálunk a díjazottaknak! Bízunk benne, hogy a következő tanévben is viszontláthatjuk szerzőinket, és új pályázókkal is gyarapíthatjuk a *Mondd el a véleményed!* esszépályázat alkotói közösségét.

Batthyány Lajos Szakkollégium

A PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Mondd el a VÉLEMÉNYED!

A Batthyány Lajos Szakkollégium „Mondd el a véleményed!” címmel esszépályázatot hirdet.

A Batthyány Lajos Szakkollégium „Mondd el a véleményed!” címmel – tizenkettedik alkalommal – esszépályázatot hirdet. Szakkollégiumunk a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara mellett működik. Az esszépályázatot azzal a céllal hirdetjük meg, hogy lehetőséget biztosítsunk az egyetemi felvételi előtt álló generációnak arra, hogy véleményt formálhasson a világ és Magyarország aktuális kérdéseiről.

Pályázatot az alábbi témákkal kapcsolatban lehet benyújtani:

1. Eutanázia – hogyan viszonyuljunk a kegyes halálhoz napjainkban?
2. Az online tér hatása a társas kapcsolatokra.
3. Letilthatja-e egy közösségi oldal a neki nem tetsző tartalmakat, illetve felhasználókat?
4. Hogyan lehetünk környezettudatosak a XXI. században?
5. A túlnépesedés hatása bolygónkra.
6. Veszélyt jelent(het) a mesterséges intelligencia az emberre?
7. Hogyan alakul a munkaerőpiac a jövőben?
8. Túlerheltek-e a mai diákok?
9. Gyermeknevelés – otthon és/vagy az iskolában?
10. Hogyan szűrhetjük ki az álhíreket az interneten?

A fenti témák keretein belül az esszéek címe szabadon meghatározható.

Mondd el a VÉLEMÉNYED!

A Batthyány Lajos Szakkollégium „Mondd el a véleményed!” címmel esszépályázatot hirdet.

Pályázók köre

Bármely hazai és határon túli közép fokú köznevelési intézmény tanulói pályázhatnak. Pályázatot csak önállóan lehet benyújtani.

Technikai feltételek

Az esszéek terjedelme nem haladhatja meg a 6 oldalt.

Formai kritériumok: Times New Roman betűtípus, 12-es betűméret, 1,5 sorköz, sorkizárt. Az esszé elején kérjük feltüntetni a pályázó nevét, iskoláját, osztályát, valamint elérhetőségeit.

A pályamunkákat kizárólag elektronikus formában, doc vagy docx formátumban a szeblszk@gmail.com címre kérjük elküldeni.

Beadási határidő: 2026. május 31.

Eredményhirdetés várhatóan 2026 júniusában.

A legjobb írásművek szerzői pénzjutalomban, ajándékcsomagban és elismerő oklevélben részesülnek, valamint a legjobb írásműveket elektronikus kötetben jelentetjük meg.

A Szakkollégiumról és a pályázatról bővebb információk a <http://blszk.sze.hu> oldalon találhatóak, illetve dr. Ósze Áron igazgatónál az osze.aron@ga.sze.hu címen lehet érdeklődni.

A PÁLYÁZAT DÍJAZOTTJAI

I. helyezett

Elekes Barnabás: Hogyan szűrhetjük ki az álhíreket az interneten?

II. helyezett

Tamás Eszter: Hogyan viszonyuljunk a kegyes halál kérdéséhez napjainkban?

III. helyezett

Tóth Vivien: Diák vagy túlélő, avagy az iskola árnyoldala

Hogyan alakul a munkaerőpiac a jövőben?

2026 tavaszán, hallgatva a szokásos Google I/O rendezvényt, már megszokottan csak Ai-al kapcsolatos témákból állt az egész „show”. Az újabb, erősebb modelleket pedig kedves motiváló üzenetekkel jelentik be, például: „AI az emberi kreativitásért”.² Mintha az új, generatív eszközök egyetlen célja az emberi kreativitás szolgálata lenne. Ha ez így van, nem túl jó kilátásaik lennének a részvényeseknek. Viszont jó hír volna nekem, és saját generációmnak. Ugyanis mi most teljes bizonytalanságban kezdünk egyetemre járni, szakmát választani.

Az utóbbi időben, a YouTube mesterséges intelligenciáról szóló „ismeretterjesztő”³ videóiban, lassan népszerűvé válnak az arról szóló tartalmak, hogy az egész egy átverés, sosem lesz semmi haszna, és már rég nem fejlődik ez a technológia. Sokan vannak a gyásznak még egy nagyon korai fázisában, ahol még bíznak a saját hasznosságukban, pedig lehet, hogy fontosabb lenne elkezdeni felkészülni a

¹ Prohászka Ottokár Orsolyita Gimnázium, Általános Iskola és Óvoda, Győr.

² Google, „YouTube,” 2026. [Online]. Available: https://www.youtube.com/live/wYSncx9zLIU?si=5eRq_gYNW8Hczpgf&t=5283. [Hozzáférés dátuma: 20 5 2026].

³ T. Lista, „Youtube,” [Online]. Available: <https://youtu.be/7MANpoLSmPE?si=AOKJ0e4aOhLxGr0g>. [Hozzáférés dátuma: 25 05 2026].

változásokra. Bár nem vitatom, egy a történelemben megszokott, tőzsdei és beruházási mánia megfigyelhető, hasonló módon mint a nagy brit vasútépítési lázban,⁴ csak most a cégek adatcentereket építenek, és chipeket, atomerőműveket vásárolnak, úgy, hogy még nem lehet tudni szükség lesz-e ezekre a kapacitásokra. Viszont az esetleges befektetői eufória elmúlása után, tényleg maradandó technológiákkal gazdagodott a világ, és végül, az évek alatt, kihasználttá váltak a vasúthálózatok is. A jövőbeli modellek energia- és számítási szükségleteire nem tudok spekulálni, viszont a mostani eszközök lassan beszívargó hatásait már lehet elemezni.

Úgy vélem, az emberiség ismét egy olyan eszközt fejlesztett ki, ami radikális változásokat indíthat be a munkaerőpiacon, – ennek jeleire még visszatérek –, ennek a változásnak az eszközét nem tudom honnan fogjuk importálni, vagy fogják nekünk exportálni ha nem lesznek időben kész válaszai a kontinensünknek. A szilícium-völgyi milliárdosok, az emberiség demokrácia alóli⁵ felszabadításáról beszélnek, szeretik kritizálni a meglévő politikai rendet, és romantizálni egy esetleges, még kapitalistább nekik tetsző rendszert. Elon Musk akár még veszteségeket is hajlandó elszenvedni cégénél

⁴ Z. Viktor, Mániák és válságok a tőzsde hőskorában, NET Média Zrt., 2010.

⁵ B. Feledy és S. Papp, „YouTube,” Partizán, [Online]. Available: <https://youtu.be/2s91Tjfl7Dg?si=06v76Z1azRaTrdfm>. [Hozzáférés dátuma: 22 05 2026].

azzal, hogy kiáll a német szélsőséges AfD párt mellett.⁶ (Az mindig furcsa, amikor egy milliárdos már profitot hajlandó feláldozni, az ideológiája exportálásáért.) Manapság, részben az AI miatt, egy ország társadalmának megtévesztéséhez jóval kevesebb erőforrás is elégséges, ezeknek a milliárdosoknak a kezében pedig minden eszköz megvan ehhez, az általuk fejlesztett technológiákon keresztül. Teljes a dominanciájuk az információáramlásban. Amennyiben amerikai típusú, teljesen piaci rendszert alakítunk ki, meglátásom szerint az átlagember nagyon rosszul fog járni, olyan vezetőkkel, akik az országokra részvénytársaságokként tekintenek, a lakókra pedig mint tulajdonosokra, akik között vannak alsóbb és felsőbbrendű részvényesek, akiknek ha nem tetszik valami a cég működésében, akkor (szerintük) költözzenek más “vállalat” területére.

Donald Trump látszólag ilyen irányba vezetné a világot. Ezért érthető az Európai Unió eltávolodása az USA-tól. Ez sok új kihívást jelent az EU-nak, mivel rengeteg iparágban teljesen kiszolgáltatta magát. Amennyiben a mesterséges intelligencia valóban egy radikális átrendeződést eredményez, az Unió szerintem sokkal jobb megoldást hozhat. Erősebb, demokratikusabb intézményekkel, és már most is láthatóan, olyan állampolgárokkal, akiknek fontos a jogállamiság, a liberális értékek, az emberi méltóság

⁶ AFP, „fortune.com,” [Online]. Available: <https://fortune.com/europe/2025/02/06/tesla-sales-germany-elon-musk-disrupt-elections-far-right-afd/>. [Hozzáférés dátuma: 20 05 2026].

elvitathatatlansága. Szabályozóként mindig példaértékű volt az EU, ez eredményezte a mostani lemaradását a globális gazdaságban, viszont egy új világrendbe való átmenetben előny lehet.

Ezek a politikai változások hatalmas mértékben formálják majd a jövő munkaerőpiacát. Szerintem nem vitatható, hogy az AI lassan olyan szintű kognitív feladatokat képes elvégezni, amit sok ember már nem tud megugorni. Sokan az AGI – az általános mesterséges intelligencia – eljövételét várják. Ezt mindenki máshogy definiálja, vannak cégek, amik tesztek készítenek erre, például az ARC-AGI⁷ tesztje, aminek az első generációját már egész jól meg tudták oldani az LLM-ek, ezért kiadta a cég a második, nemrég pedig a harmadik verzióját a tesztnek, hogy továbbra is tudják mérni a teljesítménynövekedést. A másik figyelemmel kísért teszt, az emberiség utolsó vizsgája⁸ névre van keresztelve, ahol a világ tudósai összegyűjtötték az emberiség tudását egy feladatsorba, amit kezdetben 8%-os eredménnyel oldott meg 2024-ben az OpenAI legfejlettebb modellje, mostanra pedig a Google gemini 46% körüli eredményt produkál. Vannak negatív példák is, a Klarna fintech cég nagyon hamar próbálkozott az ügyfélszolgálat nagy részének lecserélésével, ami az ügyfél-elégedetlenséget nagyon megnövelte. Lassan beköszönt az agentic viselkedésű AI-eszközök kora, amelyek már a bonyolult

⁷ A. Prize, „YouTube,” [Online]. Available: <https://youtu.be/TWHezX43I-4?si=rgviGUOujl8yF3JS>. [Hozzáférés dátuma: 20 05 2026].

⁸ H. L. Exam. [Online]. Available: <https://agi.safe.ai/>.

feladatokat is képesek autonóm részfeladatokra bontani, és különféle al-ágensek segítségével hatékonyan megoldani.

A közgazdászok többször kiemelték, hogy nem volt érzékelhető a termelékenység növekedés, illetve az eddigi leépítéseknel az AI lehet, hogy csak ürügy volt.⁹ De most, hogy eljutottunk oda, hogy a Claude mythos modellt az Anthropic nem meri kiadni, mivel sérülékenységeket talál a már nagyon régóta futó informatikai rendszerekben is,¹⁰ illetve a hozzáférhető Claude modellek már valóban gyorsabban, és pontosabban kódolnak, mint egy emberi informatikus, lassan elkezdtek begyűrűzni a hatások. Sokáig panaszkodtak az IT dolgozók, hogy a generált kódok átnézése és javítása több idő, mint azoknak a megírása lenne.¹¹ Azonban hónapról hónapra kevesebbet hallucinálnak, tévednek az új modellek. Már az informatikusok nem írnak kódot, már nincs szükség azokra, akik nem tudtak komplex feladatokat átlátni és kezelni, a cégek pedig valóban azért kezdenek leépítésekbe, hogy fedezni tudják a hatalmas API költségeket. Ha az informatikusok a fejlesztések következtében elvesztik a saját munkájukat, nem látom okát, hogy miért ne történne meg ez más irodai dolgozókkal is. Sok-sok olyan ember van, aki egy

⁹ S. Andrea. [Online]. Available: <https://ojs.mtak.hu/index.php/kszemle/article/view/21553>. [Hozzáférés dátuma: 10 05 2026].

¹⁰ hvg.hu, hvg, [Online]. Available: https://hvg.hu/tudomany/20260515_apple-macos-feltores-hack-anthropic-claude-mythos-veszelyes-mesterseges-intelligencia-teszt. [Hozzáférés dátuma: 21 05 2026].

¹¹ S. Andrea. [Online]. Available: <https://ojs.mtak.hu/index.php/kszemle/article/view/21553>. [Hozzáférés dátuma: 10 05 2026].

ilyen eszköz mellett már nem értelmezhető munkát végez. De sok egyetemi PhD hallgatónak is elveszi a feladatát, mert nagyszerűen tud az AI két tudományos cikkből írni egy harmadikat.

Ami a gyárakban lezajlott, most megtörténik az intellektuális munkáknál is. Sokkal kevesebb emberre lesz szükség a feladatok elvégzéséhez, nagyobb lesz a verseny az új munkahelyekért. Már megfigyelhető egyértelmű növekedés a pályakezdő munkanélküliség tekintetében a világban: kevesebb, viszont jobban képzett emberekre lesz szükség. Szerintem a jövőben felszabaduló dolgozókat már nem fogja tudni felvenni a piac. Talán folytatódik az a nyugat-európai tendencia egy darabig, hogy kevesebb órát dolgoznak az emberek, de azt produktívabban teszik. Viszont előbb-utóbb eljutunk oda, hogy kezelhetetlenül sok embernek az ideje, teljesítménye a piac számára nem lesz elég értékes. Ekkor kell kitalálni valamit, és ezen a ponton halálosan fontos, hogy melyik az esszém elején felvázolt politikai szférában mozog egy ország.

Mivel egy technofeudalista világban, ahol olyan emberek rendelkeznek ezeknek a munkavállalóknak a sorsa felett, akik szerint NPC-k¹² – primitív algoritmusú videojáték-karakterek – ezek az emberek, akiknek az elpusztulása a záloga az emberiség megújulásának, akkor egy elég sötét kor kezdődik meg. Akkor a munkaerőpiacon kívül ragadtak értéküket veszítik.

¹² E. Musk, „X.com,” [Online]. Available: <https://x.com/elonmusk/status/1769343816434139583>. [Hozzáférés dátuma: 20 05 2026].

Ez a világ a náciizmus evolúciós humanizmusához hasonlít,¹³ ami hibának tartja az ember evolúcióba való beavatkozását, és bizonyos fajokat – itt bizonyos kognitív szinten lévő embereket – feleslegesnek, kiirtandónak tart.

Amennyiben demokratikus, az emberi életet, szabadságot szentként kezelő liberális-humanista eszmék lesznek dominánsak, az emberiség profitálhat ebből a technológiából. Lehet egy erős kormány, egy olyan elit, aki mindenkiért felelősséget vállal, és esetleg alapjövedelemmel, vagy inkább olyan munkákkal, - amik már lehet, hogy nem elég értékesek és helyettesíthetők, de megadja az emberek hasznosság érzetét a társadalomban. Ha a humanoid robotok egyszer valóban valósággá válnak, – amiket még VR szemüvegben irányítanak emberek a mostani demókon¹⁴ – sem lesz értelme mindent ezzel helyettesíteni. Sok olyan munkakör van, ahol felesleges és romboló lenne gépeket alkalmazni, ahol az emberek egymással érintkeznek, és amely munkakörök segítik az emberiség mentális egészségének megőrzését. Például semelyik idős ember nem szeretné, hogy robotok meséljenek vicceket neki, de lehet, hogy örül, ha egy humanoid robot végzi a fürdetését. A lényeg az, hogy mindenki végezzen valami társadalmilag hasznos tevékenységet, akkor is, ha már piaci alapon nem hasznos a munkája.

¹³ Y. N. Harari, *Sapiens*, Animus Kiadó, 2015.

¹⁴ J. Brandon, „forbes.com,” [Online]. Available: <https://www.forbes.com/sites/johnbbrandon/2025/12/09/a-tesla-optimus-headset-fail-video-is-blowing-up-on-social-media/>. [Hozzáférés dátuma: 15 05 2026].

A világban az emberek támasza a művészet. Szerintem mostanra sokan belátták, hogy nem akarnak generált kultúrát fogyasztani. Hankiss Elemér Az emberi kaland című könyvében¹⁵ fogalmazza meg, hogy a kultúra mindig fontos eszköze volt az emberiségnek, hogy megküzdjön a számára idegen, megérthetetlen világ okozta szorongással. Kultúrát továbbra is csak emberek tudnak létrehozni, bár úgy tűnik, képes az AI valamilyen szintű kreativitást szimulálni, de ez továbbra is csupán a szépségre való törekvés. Szerintem minden, ami pusztán gyönyörködtetésre készül, az csupán giccs, nem képvisel művészi értéket. Szép világ lenne egy olyan, ahol az embereknek több idejük van művészeteket fogyasztani és létrehozni.

Összegezve: valószínűleg a közeljövőben növekedni fog a verseny a munkaerőpiacon. Főleg a kezdő, és kevésbé kielégítő munkát végző diplomások között.¹⁶ De emberi munkaerőre sokáig szükség lesz. A kritikus gondolkodás, és az új ötletek forrása mindig az ember marad. A magasan képzett, az AI-t jól használó dolgozók munkája egyre érdekesebb lesz a motorikus feladatok nélkül. Viszont az így munkanélkülivé váló emberek nem biztos, hogy az új, más tudást igénylő munkakörökre alkalmassá tudnak válni. Hiszen a jelenlegi oktatási rendszerünk jórészt csak az információtároláson alapuló képességét fejleszti a diákoknak, amiben egyre

¹⁵ H. Elemér, Az emberi kaland, Helikon Kiadó, 1997.

¹⁶ S. Andrea. [Online]. Available: <https://ojs.mtak.hu/index.php/kszemle/article/view/21553>. [Hozzáférés dátuma: 10 05 2026].

versenyképtelenebbé válnak a gépekkel szemben. Nem tartom valószínűnek, hogy hosszú távon az AI teremtette új munkahelyek fel tudnának szívni minden munkavállalót. Innentől viszont már csak találgatni tudok, hogy mi következik. Amennyiben tömegesen olyan emberek lesznek a világban, akiknek a tudása, ezáltal a munkája nem piacképes, el kell kezdődnie valamilyen irányba egy társadalmi, politikai átalakulásnak. Amiben viszont biztos vagyok, az az, hogy vannak olyan munkakörök, amik ugyan gépekkel felválthatóak lennének, de nem lesz igény a helyettesítésre. Mert az embereknek szükségük van egymás segítségére ebben a számukra idegen világban. A már említett könyv így zárul: „Teremteni valamit a semmiből, csillagképeket építeni szimbólumokból, talán a semmiből, felépíteni a szabadság, az értelem és a méltóság világát egy néma és üres univerzumban: ez, úgy hiszem, emberhez méltó munka volt. Igazi emberi kaland.”¹⁷ Az emberiség sosem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a már megkonstruált rendszerei megérdőjelezhetők, újraépíthetők, viszont az igazi emberi kalandot azok az értékek alkotják, amik emberré tesznek minket. És lehet, hogy egyszer a munkaerőpiac átalakítása, vagy egy részének a szabad piacról való kivonása válik szükségessé ahhoz, hogy megőrizzük emberségünket.

¹⁷ H. Elemér, Az emberi kaland, Helikon Kiadó, 1997.

Hogyan szűrhetjük ki az álhíreket az interneten?

Az álhírek kiszűrése a modern 21. századi társadalom egyik legégetőbb problémája. Mi is az álhír? Szándékos félrevezetés, torzított információ vagy a propaganda terjesztése is ide tartozik. Egy mondatban: a köznyelvben álhírnek számít minden olyan hír, amely téves, vagy legalább egy lényegi elemében téves információt tartalmaz. Akkor ez a propaganda? Nem egészen, bár a hétköznapi nyelvben a „propaganda” szót a hazugság szinonimájaként használják, azonban a propaganda a nézetek minden rendelkezésre álló eszközzel való terjesztése, ezzel terjesztve az ideológiát vagy bizonyos nézeteket. Míg az álhírnek egy lényegi eleme téves, a propaganda állhat igaz állításból is, nem feltétlenül tartalmaz megtévesztést.

Viszont a propaganda (és az álhír is) igyekszik létrehozni egy olyan keretet, aminek a segítségével sokkal könnyebb lesz befogadni, mert az emberek már ismerik ezt. Vegyük például az adócsomagot, az adót sokan teherként fogják fel, a csomag meg azt sugallja, hogy több adót terveznek (csomag = több), ami egy erősebb terhet rak az adózó állampolgárokra. Én ezt kifejezetten veszélyesnek tartom a dezinformáció szempontjából.

¹⁸Győri SZC Pattantyús-Ábrahám Géza Technikum

Az álhír ereje az érzelmi hatás elérésében rejlik, ezt egy erős (akár hamis) címmel, ténnyel, állítással, képpel és a legújabb fajta, amit a modern kor technikai fejlődése biztosít, a hamis videó publikálásával érnek el. Mivel az érzelmekre hatnak, és az emberi agyban az érzelmek előbb befolyásolnak, mint ahogyan a kognitív folyamatokat érintené, azaz itt már nem értelmiségi, műveltségi szinttől függ az álhír általi befolyás, hanem érzelmi szinten, és ennek mindenki az áldozatául eshet.

Az álhír általi félrevezetés kifejezetten gyorsan és nagy mértékben képes terjedni, ezért gondolom úgy, hogy nagyon vigyáznunk kell, egy része szerencsére nem jár nagy következménnyel, maximum egy kis zavart kelt, de a szürrealitása miatt nem jut el komolyan vehető formában a nagyobb tömeghez, azonban vannak olyanok, amelyek kifejezetten nagy kárt is tudnak okozni, főleg, hogyha az álhír megegyezik a propaganda által kommunikált üzenettel. Ez már sokkal nagyobb pusztítást is végezhet, főleg, hogyha ez konstans, például: ha egy hazugságot elismétel 5 hírportál, akik nem feltétlenül függetlenek, és ezt naponta akár több alkalommal is megteszik, akkor nemsokára igazsággá válik, mindegy, mekkora a hazugság tartalma, mivel olyan erősen hat az érzelmekre, hogy egyszerűen belefásulunk az ellenállásba. Ha emellé még a megfélemlítést is használja, és nemcsak szimplán hamis az állítás, hanem ezt a valóságnak próbálják beállítani. Ezekben az esetekben már nem szimplán csak a félrevezetés vagy kattintásvadászat a

következmény, hanem ez már olyan mély félelmeket hozhat elő az emberekből, ami már az apokaliptikus közélet hangulatát hozhatja el.

A leggyakoribb ilyenfajta félelemkeltés a háború esete, ami egy valós félelemre ad okot, ez az összes embert műveltségi szinttől függetlenül befolyásol, hipnotizál, azonban akármennyire is ijesztő már maga a gondolat is, egyszerűen kognitív kontrollal tehetünk ellene, ehhez nem kell magasan képzettnek lenni, néhány egyszerű lépéssel meghatározhatjuk a hír valóságát, megnézhetjük, hogy aktuálpolitikai szempontból valós-e a fenyegetés vagy esetleg több áll-e mögötte? Például: követők, szavazók szerzése, vagy akár egy nagyobb botrány elterelése, a máshogyan gondolkodó emberek ellenségképének létrehozása? Az első legfontosabb lépés az álhírek ellen az az érzelmi intelligencia. Meg kell akadályoznunk a természetes félelmet, ami az álhír szöveges, képi vagy videós anyaga miatt ér minket, utána, amikor már racionálisan tudjuk elemezni a forrást, akkor folytathatjuk ezzel: meg kell nézni, hogy van-e összeköttetés a hírt terjesztő médiák között? Voltak-e hasonló híreik a múltban? Ellenőrizni kell a szerzőt és a dátumot, esetleg régi hír? Létezik-e az adott szerző? Elismert szerző vagy valaki eddig ismeretlen író próbál a figyelem középpontjába kerülni?

Szóval most már, hogy ismerjük az álhír fogalmát és a felismerés módszereit, ideje megnézni a gyakorlatban. Az alábbi szalagcím az Index felületén jelent meg 2025. december elsején: Itt találja a Tisza Párt teljes adócsomag-tervezetét, nyilvánosságra hoztuk. Ebben a

cikkben egy több száz oldalas kiszivárogtatott dokumentumot említenek, amiben abszurd adóemelésről beszélnek: 32%-os áfa, 6,5%-os vagyonadó, ezek az intézkedések egy abszolút gazdasági öngyilkosságot okoztak volna, de arra a célra, hogy felhergelje a választópolgárokat és zavargást okozzon, abszolút megfelelt, sőt annyira, hogy az Indexnek ez volt a második ehhez a témához kapcsolódó publikálása. De honnan látjuk, hogy álhír? Kezdjük az elején: nyugodjunk meg, ha ez sikerült, higgadtan átolvashatjuk a cikket, majd elemezzük ki. Ki írta a cikket? Nem tudjuk, mert a cikk írója névtelenségbe burkolózik. Van mögötte szakértői támogatás? Nincs! Még a cikkben is említik: „Az információink szerint Dálnoki Áron vezetésével és mások mellett Lengyel László és Felcsuti Péter részvételével lapunknak adott nyilatkozatukban tagadták, hogy részt vettek volna a programírásban”. Máshol is lehozták? Nem, a Tisza Párt kifejezetten tagadta a dokumentum létezését. Mások is lehozták? Érdemes megnézni független gazdasági elemzőket vagy szakembereket, gyaníthatóan álhír, ha nem foglalkoznak vele különösebb mértékben, itt a többi média kevésbé számít, mint a gazdasági elemzők, mert ha egy hazugságot minél többször elisméltünk, annál igazabb lesz. De kinek az érdeke? Nyilvánvalóan nem a fent említett Tisza Pártnak, ilyen mértékű álhírnél valószínűsíthető, hogy a politikai ellenfelek érdeke.

Az álhír egyetlen fegyvere, hogy az érzelmeinkre hat, ezt nem hagyhatjuk. Legyünk erősek érzelmileg, így az álhír kerete nem tud

minket befolyásolni. Ha mégis áldozatul esünk, ne osszuk tovább az ismerőseinknek, hiába próbálunk ezzel segíteni magunkon és másoknak „tájékozódni”, mert ugye nemcsak magunkat féltjük, hanem a szeretteinket és az ismerőseinket is. Rendben, a személyes védelmünk biztosítva a racionális gondolkodásnak köszönhetően, de mit tehetünk, hogy családunk és ismerőseink se essenek áldozatul? Tájékoztassuk őket, segítsünk nekik, hogy felismerjék, mikor ragadná el őket az effajta megtévesztés. Ha nem képesek, segítsünk nekik a racionális gondolkodás útján bemutatni az álhír felismerésének módjait: forrás, szerző, szakértők, érdekek elemzése. De az is egy módszer, hogy megosztjuk az álhírt, fontos leszögezni, hogy ebben az esetben mindenképpen fel kell hívni a figyelmet, hogy ez egy álhír, és az elkerülése miatt osztjuk meg.

Úgy gondolom, különösen nehéz dolgunk lesz, ha az álhír egyezik valaki politikai nézeteivel, és felhasználható egy általa kevésbé szeretett politikai vezető/párt ellen, ez olyan, mintha az árral szemben próbálnánk úszni, ezzel nagyon óvatossá kell lennünk, vigyázzunk, nehogy elsodorjon az ár. A modern korban az igazság keresése az interneten mindig fárasztóbb és akár nehezebb is lehet, de ne hagyjuk, hogy az álhírek győzedelmeskedjenek csak azért, mert egyszerűbb sodródni az árral, az igazság mindig meg fogja érni a fáradsalmakat.

Életkedvtelen diákok

Manapság a diákok rendkívül boldogtalanok és túlterheltek. A folytonos rohanás, készülés, stressz és a megfelelési kényszer. Vajon tényleg csak az oktatás a legfőbb ok, hogy a mi generációnk ennyire reményvesztett? Most ennek fogok utánajárni.

Ez a probléma globális, ami hatással van barátokra, kapcsolatokra és családokra. Végző soron ez formálja a jövőnket. Az oktatás egy csodálatos lehetőség lenne, ha nem lenne rengeteg óra és brutális elméleti tudás elvárása. A diákok nem tudnak mindent megtanulni. Sokan már az elején feladják, és így jönnek a rossz jegyek, amik után még a maradék kedvük is elmegy a tanuláshoz és bármi más tevékenységhez. Akikben benne van az, hogy tanulnának, sokszor magántanárokhoz járnak, hogy felzárkózzanak, és legalább az elvárt tananyag megértésének minimumát tudják teljesíteni, ami plusz időt és pénzt vesz igénybe. Szerencsésebbeknek, akik gyakorlatilag zsenik, nem kell magántanár, mert az órán megértik az anyagot, de nekik is ugyanúgy ott van a stressz, hogy ne rontsák le a jó jegyüket, amit elég nehéz fenntartani hosszú távon. Bármelyik kategóriába is tartozzon a diák, a folyamatos elvárás, az otthoni házi feladatuk, plusz magánórák,

¹⁹Irinyi János Református Oktatási Központ, Kazincbarcika

vagy csak órákon át való túlgondolás és szorongás ahhoz vezet, hogy semmi nem fogja őket érdekelni egy idő után, ami a kreativitás rovására megy. Aztán csodálkozunk, hogy miért van szakmahiány, és miért van egyre kevesebb vállalkozó Magyarországon. Ez a rendszer arra van kiélezve, hogy a memóriakapacitás mértékét jegyekben osztályozzák. Sok különleges embernek eléggé változatos ez a kapacitás, de mégis ugyanaz az elvárás. Eleve az, hogy jegyekben kell osztályozni a diákoknak a teljesítményét, szerintem felháborító. Nem kellene 5 számjegy közé sorolni az eredményeiket, mert ez bizonyítottan is káros a mentális egészségükre, főleg akkor, ha bármennyire is igyekeznek, egyesek mégsem tudnak jobb eredményt elérni, nem feltétlenül az ő hibájukból. A testnevelés osztályozását teljesen hanyagolnám. Nem kellene összehasonlítani 5 számjegy közé különböző nemű és adottságokkal rendelkező, növekvő serdülőket. Az önképükre nagyon káros, és sokan nem tudnak változtatni egy adottságon. Sokan még emellett az oktatási rendszer ellenére is vállalnak sportot, különböző zenei és/vagy táncórákat a saját érdeklődésük szerint, ami lenyűgöző. De sajnos még emellett otthon tanulni vagy magánórákra járni szinte lehetetlen... Persze könnyű mondani, hogy mindenki annyit vállaljon, amennyit elbír, de ez nem ilyen egyszerű. Tizenéves gyerekeknek még nincs kialakult tanulási rendszerük, és nem mindenkinek van ott a szülője különböző okokból, hogy biztassa és tanuljon velük. Az elvárás persze ugyanannyi, mint azokkal a diákokkal szemben, akik örülnek, ha nem

kell még a sulin kívül más suliba járniuk, amit teljesen megértek. Hiszen ki akarna kipróbálni új dolgokat, kreatívnak lenni, ha mindig azt látja, hogy sikertelen. Aztán még ott van a szociális szorongás, a diákok közti versengések, konfliktusok és rosszabb esetben bántalmazások. Ezenkívül a családból hozott gondok és egyéb egészségügyi vagy pénzügyi gondok. Nem tudhatja senki sem azt, hogy mennyire sokan alig bírnak kikelni az ágyból, hogy ugyanazokat a lelki harcokat újra és újra megvívják. Nagyon komplikált a mostani gyerekeknek és tinédzsereknek az élete az online világ előnyeivel és hátrányaival szemben. Sok változás jött az életünkbe, és még egy világjárványt is megélt a generációnk, ami csak megduplázta a gondokat az oktatás és a mentális egészségünk terén. Régen sem lehetett könnyű, nem azt mondom, de az én szempontomból és meglátásom szerint most sokkal nehezebb tininek lenni, mint régen. A szocializálódás nagyon nehéz a mai generációnak. Sokan a saját szobájukban vannak bezárva az akaratuk ellenére is; a megfelelés az iskolának, szülőnek, barátoknak vagy akár saját maguknak. Rengeteg nyomást ad ránk a szociális média. Mindenki egymáshoz hasonlítja magát, mindig jobb szeretnénk lenni, mint mások. Jobbak, szebbek, népszerűbbek és gazdagabbak. Persze természetes, de nagyon rontja a mentális egészségünket. Minden ötödik diák depressziós és szorong, ami nem normális, de egy ilyen oktatási rendszer mellett és az online tér mellett nem csodálom. A legfrissebb adatok szerint a diákok több mint 40 százaléka küzd

depresszióra utaló tünetekkel, és csaknem ugyanennyien számoltak be öngyilkossági gondolatokról. Ami szörnyű, hogy mennyien nem kapnak segítséget, vagy nem mernek kérni, és csak szenvednek csendben, lassan. Aztán csodálkozunk, hogy miért nyúlnak a diákok különböző káros szenvedélyekhez. Nem tudom, hogy valaha ez fog-e változni, de valószínűleg csak rosszabbodni fog, ha nem változik semmi sem. Remélem, változtatnak majd ezen a rendszeren, mert rengeteg terhet tudnának levenni a diákok válláról. Ha nekem adnák ezt a jogot, a következőket tenném: Az osztályozást eltörölném, és csak értékelések lennének a diákokról. Külföldön ez már természetes. Az órákat lecsökkenteném, amit csak lehet, és a tesi órákat a legjobban, mert sok kutatás is kimutatta, hogy a sok testnevelésóra nem az előnyükre válik a diákoknak. Az elméleti tudás elvárását lecsökkenteném, amennyire csak lehet. Minden diáknak személyre szabott lenne a tantervük az adottságaikhoz és tehetségeikhez mérten. Több órát kérnék, ami az igazi élethez készít fel: pénzügyi ismeretek, önvédelem, gyakorlati stb. Így, ha több szabad idejük lenne a diákoknak, szabadon élni. Kiélhetnék a kreativitásukat, újabb hobbit találnának maguknak. Megtalálnák önmagukat, és lenne idő a szociális életükre is, ami nagyon fontos. Ezzel így a mentális egészségük javulna, és csökkenne a depressziósok és függők száma. Persze ez csak elképzelés, de hátha egyszer megvalósul.

Mindenesetre én azt ajánlanám a diáktársaimnak, hogy mindent tegyenek meg, hogy kihozzák magukból a maximumot, de a mentális

egészségnél nincs fontosabb. Szerintem még rengeteget változhat a jövő jó irányba, hisz a mi kezünkben van az irányítás.

Eutanázia – hogyan viszonyuljunk a kegyes halálhoz napjainkban?

Az eutanázia mint kérdés ősidők óta jelen van az emberiség történetében. Ugyanakkor a mai értelemben vett jogi és politikai diskurzus valóban modern fejlemény. A történeti előzmények (pl. az ókori görög és római gondolkodás, valamint egyes keleti vallási hagyományok) még nem beszéltek egységes „eutanázia-fogalomról”, inkább az élethez és halálhoz való méltó viszony különböző értelmezései jelentek meg. Az ókori Görögországban egyes sztoikus filozófusok (pl. Seneca) elfogadhatónak tartották, hogy elviselhetetlen szenvedés esetén a halál választása racionális döntés lehet. Ez inkább az öngyilkosság filozófiai igazolása, nem orvosi eutanázia. Ezzel ellentétben az ókori orvosi gondolkodás, a hippokratészi hagyomány inkább tiltja a „halál előidézését” (pl. mérreg adását), tehát az eutanázia modern értelme itt még nem jelenik meg. A történelem folyamán a 17–19. században megjelenik a „palliatív” szemlélet előképe, azaz a szenvedés enyhítése előtérbe kerül, de az aktív halálokozás továbbra is tabu. A modern korban viszont a technikai orvoslás fejlődése, az életfenntartó gépek megjelenése és a betegjogok hangsúlyosabbá válása hozta el azt a helyzetet, amelyben az élet

²⁰ Győri SZC Kossuth Lajos Technikum és Kollégium

meghosszabbítása és a szenvedés enyhítése közötti feszültség jogi szabályozást igényelt.

Napjainkban az eutanázia témája egyre inkább előtérbe kerül. Ez nemcsak egy jogi, hanem egy orvosi, politikai és társadalmi kérdés is. Külföldön jogszabályban meghatározott keretek között elérhető, viszont Magyarországon heves viták folynak róla. Országunkban ennek jeles képviselője dr. Karsai Dániel volt. Karsai Dániel alkotmányjogász, aki ALS-betegként élete végéig harcolt az eutanázia engedélyezéséért, és széles körű társadalmi diskurzust indított az életvégi önrendelkezés jogáról. Azért küzdött, mert ő maga is egy olyan gyógyíthatatlan betegségben szenvedett, melynek végére már nem tudott méltó emberi életet élni. Karsai a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához kérvényt nyújtott be. Álláspontja szerint az eutanázia tilalma az alapvető emberi jogokat sérti.

Az eutanázia egy görög eredetű szó, melynek jelentése „szép halál”. Aktuális jelentésén a gyógyíthatatlan beteg halálának meggyorsítását, kezelésének leállítását értjük a beteg hozzájárulásával. Az eutanáziának több formája létezik:

- Aktív, közvetlen, szándékolt eutanázia: Ide tartozik minden olyan haláleset, amikor egy külső személy segítségével történik az eutanázia.
- Aktív, közvetett, szándékolt eutanázia: Ide tartoznak azok a halálesetek, amikor egy külső személy beszerzi például azt

a gyógyszer, amely halált okoz, viszont azt a beteg maga veszi be.

- Aktív, közvetlen, nem szándékolt eutanázia: Ide tartozik az, amikor a kezelés célja a gyógyítás, fájdalomcsillapítás, de fennáll az esélye a gyorsabban bekövetkező halálnak.
- Passzív eutanázia: Ide tartozik az életfunkciókat segítő, életfenntartó eljárások elmulasztása, abbahagyása.

Az eutanázia kérdéskörét vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy az eutanázia lényegében egyidős az emberi gondolkodással. A történelem során számos esetben találkozhatunk a „kegyes halál” kérdésével. A vallás, a filozófia és a tudomány is rendszeresen vizsgálja az eutanázia intézményét.

Az eutanázia a vallásokban eléggé megosztó. A katolikus vallás teljesen elutasítja az eutanázia minden formáját, mivel a gyilkosság egy fajtájának tekintik. Ugyanakkor a felesleges kezelések elhagyását megengedik. A protestáns irányzatok úgyszintén elutasítják az eutanáziát, viszont a passzív eutanáziával kapcsolatban megengedőbbek, ha egy nagyon súlyos betegségről vagy egy végstádiumú betegről van szó. Az iszlám teljesen tiltja az eutanáziát, úgy gondolják, az embernek nincs joga elvenni vagy lerövidíteni az életet. A zsidó vallásban bármi olyan cselekedet, amely aktívan lerövidíti vagy megszünteti az ember életét, tilos. Ugyanakkor a fájdalomcsillapítás és a természetes halál bekövetkezésének engedése megengedett. A keleti vallások elítélik az eutanáziát, de a

buddhizmusban leállíthatják az orvosi beavatkozásokat, mivel a szenvedés minimalizálására törekednek, míg a hinduizmusban ez sem megengedett.

A modern passzív eutanázia az, ami a leggyakoribb eutanáziával kapcsolatos viták alapja. Ide tartozik:

- Életfenntartó kezelés visszavonása: pl. lélegeztetőgép kikapcsolása, mesterséges táplálás megszüntetése végstádiumú betegeknél.
- DNR (Do Not Resuscitate) utasítások: amikor a beteg előre rendelkezik arról, hogy újraélesztést nem kér.
- Karen Ann Quinlan-ügy (USA, 1976): tartós vegetatív állapotban lévő beteg gépi lélegeztetésének megszüntetése – mérföldkő a passzív eutanázia jogi elismerésében.
- Terri Schiavo-ügy (USA, 2000-es évek): hasonló vita a mesterséges táplálás megszüntetéséről.

Az aktív eutanázia teljesen új keletű. A 2000-es években került be a köztudatba. Európában Hollandia volt az első olyan ország, amely törvényesítette az aktív eutanáziát; ezt a törvényt hivatalosan 2002. április 1-jén léptették hatályba.

Jelenleg három olyan ország van, ahol engedélyezik az aktív eutanáziát: Belgiumban, Hollandiában és Luxemburgban. Belgiumban és Hollandiában a szigorú előírásoknak megfelelően még kiskorúaknak is engedélyezik a „kegyes halált”, Luxemburgban viszont csak felnőtteknek. Az aktív, de közvetett eutanázia Svájcban,

Németországban, Ausztriában és Finnországban engedélyezett. A passzív eutanázia az, amely a legtöbb helyen van engedélyezve. Szigorú szabályok között Spanyolországban, Svédországban, Angliában, Olaszországban és Norvégiában is elfogadott gyakorlat. Magyarországon egyedül a passzív eutanázia az engedélyezett, de ez is nagyon szigorú szabályok mellett.

Véleményem szerint ez egy nagyon nehéz döntés, főleg a körülményektől és az eutanáziában való érintettségtől függően. Úgy gondolom, hogy az eutanázia mellett rengeteg érvet lehet felsorakoztatni. Az egyik legnyomósabb indok, hogy az embereknek legyen joguk döntést hozniuk még tiszta tudatállapotukban, és ők dönthessenek arról, hogy mit szeretnének tenni az életükkel. Ez egy nehéz döntés, viszont úgy gondolom, hogy minden embernek joga van dönteni a saját életéről. Természetesen nagyon fontos, hogy az eutanáziát milyen betegségek és milyen egészségügyi állapotok esetén engedélyezzék. Nyomós indok nélkül, várható javulás esetén semmi esetre sem szabad az engedélyt megadni, hiszen ebben az esetben ez csak gyilkosság/öngyilkosság lenne. Szintén az eutanázia melletti érvnek gondolom azt is, hogy a gyógyíthatatlan betegséggel küzdő emberek hozzátartozóinak mekkora lelki- és anyagi megpróbáltatásokat kell leküzdeniük. Ugyanitt említeném meg azt is, hogy hazánkban az egészségügyi ellátórendszer túlterhelt. A gyógyíthatatlan betegek kezelése plusz terhet ró az amúgy is túlterhelt egészségügyi hálózatra, aminek következtében sokan nem

jutnak időben megfelelő kezelésekhez. Az eutanázia engedélyezése az országnak gazdaságilag is érdekében állna. A gyógyíthatatlan betegek ellátása magas összegekbe kerül.

Az eutanázia ellen az egyik alapvető erkölcsi, filozófiai és vallási érv a legerősebb. Az élethez való jog talán a legfontosabb alapjog. Az eutanázia ellen azt is fel tudom hozni, hogy a családtagoknak beleszólási lehetősége nincs, s nem minden esetben hoz magával pozitívumot az, ha egy közvetlen családtag önszántából választja a halált.

Összegezve úgy gondolom, hogy behozhatnák az eutanázia összes formáját Magyarországra is, viszont csak szigorú keretek között. Mivel ha ezek a keretek nem lennének, akkor sokan választanák a könnyebb utat. Amivel természetesen nincs baj, mert ez egy saját döntés, viszont olyan emberek is választanák, akiknek még lenne esélyük a gyógyulásra és az életre.

Este hét óra – Kelet és Nyugat

„Tik-tak... tik-tak. Ennél többet már nem sokszor hallok. Pedig sok dolog ordít a négy fal között, magányos, hosszú óráimban, én mégis már csak az ütött-kopott családi óra egyre lassuló ritmusát hallgatom... Hiába, már rég nem akarom. Szép szó, se dallam nem érinti megszüürkült lelkem, csak az órát nézem, s tudom, el kell mennem. El kell menjek, mielőtt minden emlék megromlik. S minél többet gondolok a szép gyermeki nyarakra, a vad régmúlt szerelmekre, így megkövülve egyre jobban fájnak, s torzulnak szívemben a boldogság halvány maradványai. Kérem én, ha teljesen beborítja elmém a nyomor, mi értelme volt a sok szép jónak? Nem engedhetem, hogy a boldogság halványodó emléke napról napra rosszabbodó szenvedésemtől teljesen megőszüljön.”

Az eutanázia kérdése oly megosztó lehet a társadalomnak napjainkban, mint az abortusz vagy akár a vallások nagy kérdései. Igenis számít perspektívánk megalkotásában, milyen kezek alatt nevelkedtünk, hová születünk, és hogy mennyire vagyunk képesek elvonatkoztatni saját elveinktől egy olyan témában, mely minket nem érint közvetlenül. Ugyanis valóban eltérő, hogy az ember miként

²¹Győri SZC Kossuth Lajos Technikum és Kollégium

vélekedik az eutanázia mély és szomorú gondolatáról. A kérdés az, hogy vajon a véleményünk honnan származik. A környezetből vagy valós belső érzelmeinkből, ritkább esetben empatikusabb nézőpontunkból?

Egy mélyen vallásos ember, legyen keresztény, muzulmán, zsidó vagy bármi, ha tényleg a szentírásai szerint él, s vélekedik az életről, az eutanázia gondolatát istentagadónak tarthatja. Aki hisz ezen szentírásokban, mint például a Korán vagy a Biblia, az mélyen azt is vallja, hogy egy életet csakis kizárólag az vehet el, aki adta. Pontosan ez a legmegosztóbb pillér. Én nem tagadom az Úr létezését, de nem is hiszem, hogy Ő olyan, mint amilyennek bármely vallás is elképzelné, leírná. A hitet és az isteni szeretetet sem szolgáltnak vagy hűség kérdésének gondolom. Nem kell engedelmeskedni a szeretetért. Az igazán emberi dolog. Nem isteni. Egy olyan személy, aki vallásos neveltetést kapott, ráadásul egy olyan országban is él, ahol a társadalmi normák szorosan összefonódnak a vallással vagy akár a konzervatív tradíciókkal, nehezebb helyzetben van a tekintetben, hogy szabadon és önállóan alkossa véleményét.

Ha lenne lehetőségem most elutazni távoli helyekre, ahol a hit sokkal nagyobb szerepet tölt be az emberek életében, mint itt Európában, az eutanáziáról való kérdéseim feltevését ott kezdeném. Hogy mégis mit gondolhatnak, milyen érzésekkel tölti el őket az öngyilkosság fogalma, vagy hogy miért tekintik ünnepnek az elmúlást, mely sok kultúrában később az újjászületést jelenti.

Ha kissé elkezdenénk Nyugat felé sétálni, tájról tájra más-más módon vélekedő emberrel találkozánk. Az arab világban a szándékos öngyilkosság a gyengeség szimbóluma, és teljes mértékben haram. A haram kifejezés magában foglalja mindazt, ami a muszlimok számára tilos és törvénytelen. Az egyik ilyen dolog természetesen a gyilkosság, és nem számít, milyen formájában. Na de gyilkosságnak nevezhető-e az a jelenség, amikor a lélek már szenvedéseit nem bírva inkább a halálban keresné orvosságát sorsára? Kelet felé a válasz túlnyomó mértékben igen lenne, de akkor vajon Nyugaton miért egyre elfogadottabb az asszisztált halál jelensége? Véleményem szerint a vallás, a tradíciók és a konzervatívság önmagában nem indokolja a felfogási eltérést Kelet és Nyugat között.

Van itt még egy lényeges kitevő. Az idő... Ha egy mélyebb beszélgetés közepén ülnék valakivel, hajlandó lennék még azt is megtagadni, hogy egyáltalán létezik-e olyan formájában, mint ahogyan az emberek tekintenek rá. Vannak olyan helyek a világon, ahol a délután hét óra nemcsak egy szám a képernyőn, hanem a fenséges naplemente egy teával koronázva. Ahol a vacsora nemcsak egy kötelező pontja a napi rutinnak, hanem az ünneplése az életnek, a családnak. Itt is lehetne így, de mivel már ezen dolgok felénk egyre jobban értéküket veszítik az állandó és folytonos rohanás miatt, számunkra az élet értékei és szépségei a sietéstől láthatatlanná válnak. Egy perc sincs már embernek lenni.

S hogy ezen gondolatmenetem hogyan összeköthető az eutanáziával? Hát úgy, hogy aki tényleges harmóniában és békében él önmagával, családjával és a természettel, annak a szó élet is teljesen mást szimbolizál. Egy ajándékot, egy esélyt. A nyugati világban az életben lét olyan, mintha csak úgy kijárna. Errefelé nem látjuk benne a varázslatot. Szóval, összegzésnek, Kelet azért ítéli el többségében az eutanáziát, mert az ő észjárásukban élni és szeretni sokkal többet ér minden megvásárolható tárgynál. Nyugat az élethez máshogy áll. Kevésbé tartja értékesnek, nem látja már úgy szépségét. Így az idő erre gyorsabban telik, a vacsora az csak egy tál étel, a naplementét pedig kitakarja az ablakba állított televízió. Így itt az élet tényleg csak úgy elszáll, s ha egy ember befejezte ebben a világban való létezését, másnap mindenki ugyanúgy rohan dolgozni. Mert nincs idő gyászolni. Már...

Mindenesetre, hiába hajlok inkább a keleti értékek felé, ha holnap baleset érne, s másnap úgy kelnék, hogy már nem vagyok képes szabadon mozogni, én is élnék az eutanázia lehetőségével, ha erre lenne módom. Mert számomra az élet egyenlő a szabadsággal. Az pedig csak úgy igazi, ha nem vagyok se a testem, se egy betegség rabja. Elég szerencsés vagyok ahhoz, hogy egy olyan életszemlélettel éljek, melyben minden természetesnek tűnő dologra hálával nézek. Ilyen például az is, hogy egészségesen tudok mozogni. Ha ez ne adj Isten egyszer már nem adatna meg, megszűnne minden, amit szeretek, minden, amire szenvedélyként tekintek, és ami számomra az élet.

A szenvedés tőlem elvenne mindent, s csak az egyre halványodó emlékek maradnának, melyekről az utolsó lélegzetvételemig sóvárogva, szűrő szívvel gondolnék vissza. A könnyebb út, azaz az eutanázia meghagyná annak a lehetőségét, hogy életem során összegyűjtögetett boldogságos emlékeim megmaradjanak vidámnak és sajátomnak anélkül, hogy befeketednének.

Innen, az erkélyemről elgondolkodva eme témában, ezt gondolom. De vajon mi lenne, ha tényleg ilyen döntések elé kényszerülnék? Lenne bátorságom és önzőségem megtenni ezt magammal és szeretteimmel, akiket szintén érintene döntésem? Vagy talán pont az volna önzőség, hogyha hagynám, hogy kiszolgáltatott helyzetben éljek tovább általuk? Hogyan néznék magamra vagy az életre? Talán sokkal jobban viselném sorsom, mint én azt gondolom. De nem tudom, és soha nem is szeretném megtudni... Hálát adok azért, hogy ma ölelhettem, futhattam, jókat ehettem, és azért főleg, mert én és szeretteim egészségesek vagyunk. Ennél többet nem is kívánhatnék.

Etikusnak tartom az eutanáziát. Mert egy teljes mértékben kiszolgáltatott embernek is joga van döntenie sorsáról, és kötelességünk abban segíteni őt, viszont ezen gondolatomnál ellentmondásba is kerülök magammal. Soha nem tudnék ölni. Se embert, se egy pókot, még akkor se, ha maga a Mindenható kérne rá. Viszont valakinek ez a munkája, és bár ezt egy orvos végzi, mégis az a feladata, hogy... elvegye valaki életét.

Talán nem így kell rá tekinteni. Az orvos, aki beadja a halálos szert, megszünteti egy ember szenvedését... én így nyugtatom magam, de vajon az orvos és környezete ezt hogy ítéli meg? Hogyan alszik el, vajon gyötrik-e álmok?

Zárógondolatnak úgy szeretnék az eutanázia témájára reflektálni, mint egy együttérző ember. Megértem mindenki elveit ebben a témában, egyrészt mert csak egy laikus vagyok, másrészt mert ez a jelenség túl mély és komplex. Rengeteg etikai kérdésbe ütközik, és egy ember se tud róla egyformán gondolkodni. Szeretném, ha ebben a témában mindenki csak külső szemlélő maradna, de ugyanakkor remélem, egy napon bárki élhet az asszisztált halál lehetőségével, akinek az élet ilyen balszerencsésen alakította a dolgokat.

Hogyan viszonyuljunk a kegyes halál kérdéséhez napjainkban?

Vannak kérdések, amelyekről nem lehet könnyen beszélni. Nem azért, mert bonyolult szavak kellenek hozzájuk, hanem mert emberi sorsok állnak mögöttük, és ezek a sorsok mindig sokkal összetettebbek, mint bármilyen elmélet vagy szabály. Az eutanázia pontosan ilyen téma. Az élet végéről beszélni mindig nehezebb, mint az élet kezdetéről. Ilyenkor már nem elméletekről van szó, hanem fájdalomról, félelemről, kiszolgáltatottságról, és olyan döntésekről, amelyeket senki nem szeretne meghozni – sem saját maga, sem más helyett, és sokszor még gondolatban sem. Az eutanázia kérdése azért is ennyire megosztó, mert két nagyon erős érték ütközik benne: az élet tisztelete és az ember saját döntési joga a szenvedésről. A legnehezebb talán az, hogy mindkettő mögött érthető, emberi okok állnak, amelyek egy-egy emberi történetben teljesen más súlyt kapnak.

Miért lett ennyire nehéz kérdés? Régebben sok betegség gyorsan véget vetett az életnek, vagy nem volt rájuk hatékony kezelés. Ma viszont az orvostudomány fejlődése miatt sok embert hosszú ideig életben lehet tartani, még akkor is, ha a gyógyulás már nem reális. Ez önmagában hatalmas eredmény, amit nem lehet elvitatni. Emberek

²²Széchenyi István Egyetem Szent-Györgyi Albert Egészségügyi és Szociális Technikum és Szakképző Iskola, Győr

kaptak így több időt a családjukkal, több lehetőséget, több közös pillanatot, mint amit korábban el lehetett volna képzelni.

De ezzel együtt megjelent egy másik valóság is. Vannak helyzetek, amikor a betegség már nem gyógyítható. Amikor nem arról szól a nap, hogy „jobban leszek-e”, hanem arról, hogy „hogyan bírom ki a mai napot”, vagy hogy egyáltalán hogyan telik el egy újabb nehéz nap. Ilyenkor az élet és a szenvedés szinte teljesen összefonódik, és mi az, ami már csak folyamatos megterhelés. Az élet tisztelete – és amit sokszor elfelejtünk. Gyakran mondjuk, hogy az élet szent és meg kell védeni. Ez alapvetően igaz is, hiszen az emberi élet az egyik legfontosabb érték. De az élet nemcsak annyi, hogy valaki biológiailag él. Az életben benne van az is, hogy valaki tud-e még kapcsolódni másokhoz, van-e még öröme, vagy már inkább csak a fájdalom, a kiszolgáltatottság és a függés marad.

Van, aki egy betegség ellenére is talál apró kapaszkodókat: egy mosoly, egy rövid beszélgetés, egy kézfogás, egy emlék, ami még erőt ad. És van, akinek ezek a kapaszkodók lassan eltűnnek, vagy már nem tudják ugyanazt jelenteni, mint korábban. Ez nem azt jelenti, hogy egyik élet „értékesebb”, mint a másik. Inkább azt, hogy az emberi élet nagyon különböző formában létezik, és ezek a formák nem hasonlíthatók össze egyszerűen. Egy személyes gondolat – ami mindent átértékel.

Ez a kérdés számomra nem elméleti. A dédmamám rákos beteg volt. Az elején mindenki hitt abban, hogy a kezelések segítenek, és

hogy van esély a javulásra. Ez a remény nagyon erős, nagyon erős volt, és teljesen természetes módon mindenki kapaszkodott bele, mert senki nem akarja elfogadni, hogy valaki, akit szeret, egy gyógyíthatatlan betegség felé halad.

Aztán lassan minden megváltozott. Nem egyik napról a másikra, hanem fokozatosan. Először még a gyógyulásról beszéltünk, később már inkább arról, hogy lehet enyhíteni a fájdalmat, hogyan lehet elviselhetőbbé tenni a mindennapokat. A kezelések szerepe is átalakult: már nem a gyógyítás volt a cél, hanem az, hogy valamennyire csökkenjen a szenvedés, és hogy az állapot ne váljon teljesen elviselhetetlenné.

Mert kívülről mindig könnyű azt mondani, hogy „küzdeni kell”, „nem szabad feladni”, „van még remény”. Ezek a mondatok távolról erőt adnak, és segítenek hinni valamiben. De mikor valaki ott van előtted, akit szeretsz, és látod, hogy napról napra gyengébb, akkor ezek a mondatok már más jelentést kapnak. Nem azért, mert az élet kevésbé lenne fontos, hanem mert a valóság sokkal összetettebb, mint amit egyszerű mondatokkal ki lehet fejezni. És talán itt változott meg bennem valami: rájöttem, hogy vannak helyzetek, ahol az elvek már nem tudják teljesen lefedni azt, amit az ember valójában átél. A szenvedés, amit kívülről nem lehet teljesen látni. A szenvedés nem mindig csak fizikai fájdalom. Sokszor az is szenvedés, amikor valaki elveszíti az önállóságát. Amikor már másokra van utalva a legegyszerűbb dolgokban is. Amikor nem az számít, mit szeretne

tenni, hanem az, hogy mit lehet még egyáltalán megtenni. Ez egy lassú, csendes változás, amit kívülről sokszor nem is látni teljesen. A külvilág gyakran csak egy állapotot lát, de nem látja azt a belső küzdelmet, ami ezzel együtt jár. Talán ezért is olyan nehéz ezt a kérdést megítélni. Mert amit egy beteg ember belül megél, azt más csak részben látja, és még részben is nehezen tudja elképzelni. Az eutanázia ellen az egyik legerősebb érv az, hogy az élet védelme alapvető társadalmi érték. Ha ezt megbontjuk, akkor nehéz meghúzni a határokat később, és felmerülhet a veszélye annak, hogy az élet értéke fokozatosan átalakul vagy relativizálódik. Sokan attól is tartanak, hogy egy súlyos beteg ember döntése nem mindig teljesen szabad. A fájdalom, a félelem, a reményvesztettség vagy az, hogy nem akar teher lenni a családjának, nagyon erősen befolyásolhatják a gondolkodását és döntéseit. Ezért sokan azt mondják, hogy először mindent meg kell tenni azért, hogy a szenvedés csökkenjen, és csak utána lehet egyáltalán ilyen kérdésekről felelősen gondolkodni.

A palliatív ellátás nem a gyógyításról szól, hanem arról, hogy az ember ne maradjon egyedül a szenvedésével. Ez sokszor nemcsak orvosi segítséget jelent, hanem emberi jelenlétet is. Azt, hogy ott van, figyel, beszél, és nem hagyja magára a beteget egy olyan helyzetben, ami számára egyre nehezebb és bizonytalanabb. A fájdalom csillapítása mellett ide tartozik az is, hogy a beteg ne csak „beteg”-ként legyen jelen, hanem emberként is, akinek még mindig számítanak az érzései, a gondolatai és a kapcsolatai. De még a legjobb

ellátás mellett is vannak olyan helyzetek, amikor a szenvedés nagyon erős marad, és nem lehet teljesen megszüntetni, csak enyhíteni vagy elviselhetőbbé tenni. Hol válik igazán nehézé?

A legnehezebb pillanat akkor jön el, amikor nincs gyógyulás. Amikor a jövő nem a felépülés felé tart, hanem inkább csak a lassú romlás felé, és ezt mindenki érzi, még ha nem is mindig mondja ki.

Ilyenkor felmerül a kérdés: mit jelent az, hogy méltóság?

És azt is nagyon nehéz eldönteni, hogy ezt a kérdést kívülről egyáltalán lehet-e helyesen megválaszolni, vagy ez mindig csak annak az embernek a tapasztalata marad, aki benne van a helyzetben. Az eutanázia kérdésére nincs egyszerű vagy minden helyzetre érvényes válasz. Egyszerre van benne az élet tisztelete, az együttérzés, a félelem, a szenvedés, és az ember saját döntésének súlya.

Azt gondolom, hogy erről beszélni kell, mert ezek a helyzetek nem elméletiek, hanem valóságban is léteznek, és bármennyire nehéz, nem lehet őket teljesen figyelmen kívül hagyni. De közben nagyon óvatosnak is kell lenni, mert ez az egyik legérzékenyebb emberi kérdés, ahol nincsenek könnyű, egyértelmű válaszok. Számomra az élet tisztelete nemcsak azt jelenti, hogy mindent meg kell tenni azért, hogy tovább tartson, hanem azt is, hogy megpróbáljuk megérteni azt a pillanatot, amikor valaki már nem az élet hosszát, hanem annak elviselhetőségét érzi a legfontosabbnak.

És talán ez az a pont, ahol a legegyszerűbb válaszok már nem működnek, mert az emberi élet nem elvek szerint történik, hanem

érzések, tapasztalatok és sorsok mentén. Itt kezd igazán komoly erkölcsi kérdéssé válni, ahol már csak az a kérdés marad: mit jelent méltósággal élni, és mit jelent méltósággal befejezni egy életet.

Diák vagy túlélő, avagy az iskola árnyoldala

Túlterheltek-e a mai diákok? Egy kérdés, amely minden embert érint, még sincs rá kellő figyelem fordítva. A XXI. századi társadalom beletörődve egyfajta normaként kezeli ezt a rendkívül fontos témát. Tanulók milliói nőnek fel abban a tudatban, hogy egy egészséges folyamat részesei, azonban ez sajnos távol áll a valóságtól. A gyermekeket már általános iskolás éveik alatt arra tanítják, hogy csakis a jegy teszi az embert. Az újoncokat már első osztályban megbélyegzik teljesítményük alapján, és ezt a fajta benyomást nehéz megváltoztatni a tanáraik szemében. Aki a kezdetben már nem tud bizonyítani, háttérbe szorul. Ez óriási lelki sérülést tud okozni már egész fiatalkorban. Az örökös megfelelési kényszer versengéshez, a versengés stresszhez, a stressz figyelmetlenséghez, a figyelmetlenség hibákhoz, ami végül csalódáshoz vezet. Egy véget nem érő mókuserékbe kerülnek, amint beteszik a lábukat az első oktatási intézményükbe.

Ennek oka, hogy a diákok egy olyan rendszerben nevelkednek, ahol azt éreztetik velük, semmire sem képesek, és hogy a tanulmányi eredményeik határozzák meg, mennyit érnek. Ez azt az érzést keltheti a tanulóknál, hogy nem elég jók, és soha nem fognak tudni megfelelni.

²³ Berzsényi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium és Kollégium, Sopron

Az önbizalomhiány az évek során óriási társadalmi problémává nőtte ki magát. A segélykiáltások már egész hamar megfigyelhetőek, ha elég leleményes az ember. Kimondottan figyelemfelkeltőek lehetnek különböző viselkedési problémák, mint például a dühkezelési nehézségek, túlzott ingerlékenység, rendszeres halogatás, folytonos rendetlenség környezetükben, de fontos megemlíteni az alvásba, játékba esetleg más függőségekbe való menekülést is, melyet „struccpolitikának” is nevezhetünk. A lustaság egyik fajtája is gyakran arra utalhat, hogy az áldozat szimplán a bukástól tartva elzárkózik a kötelességektől. Szülőknek/gondviselőknek, akár pedagógusoknak, elsősorban az lenne a feladatuk, hogy ezt felismerjék és megfelelő támaszt, valamint érzelmi biztonságot tudjanak nyújtani a bajban lévő gyerekeknek. A fiatalok energiájukat akaratlanul is arra használják, hogy önmagukat társaikhoz hasonlítsák, ahelyett, hogy megtalálnák saját érdeklődési körüket vagy egyéni képességeik fejlesztésére fordítanak.

Az iskoláknak arra kéne összpontosítani általánosítás helyett, hogy a diákokból kihozzák a lehető legjobbat. A tanárok azt várják, hogy tanítványaik mindenből mindig ugyanolyan jól teljesítsenek – de ez szinte lehetetlen, hiszen mindenki tudja: Nem vagyunk robotok!!! – ha nem így alakul, személyes támadásnak veszik, és a tanítványaikat okolják érte, ami még nagyobb nyomást helyez a tanulókra. Arról nem is beszélve, hogy sajnos a tanítás az évek során veszített a minőségéből. Számos oktató módszere nem hatékony, nem tudnak érthetően magyarázni vagy meg sem próbálják, inkább tanulóikra

bízzák, hogy önállóan sajátítsák el a tananyagot. Ennek van hátránya és előnye is. Pozitívumnak számít, hogy ezáltal az iskolások részben betekintést nyerhetnek az egyetemisták életébe, és az ezzel szerzett tapasztalataikat később kamatoztathatják. Viszont véleményem szerint több negatívum származik belőle. Személyes tapasztalataimból kiindulva a tanárok többsége szimplán csak kiadják a feladatot, de útmutatót, illetve kezdőlökést nem biztosítanak számunkra, ami nagyban megnehezíti a teendő kivitelezését. Egy kezdet sem egyszerű, különösen akkor nem, amikor fogalma sincs az embernek róla, hogyan fogjon hozzá. Társaim többsége javarészt neki sem áll a kihívásnak. Tennivalójuk elnyomó többsége kétségbeesésbe sodorja őket és lehetetlennek találják a rájuk váró megmérettetéseket. Egyszerűen összeesnek felettük a hullámok, és nem látnak belőle érdemleges kiutat.

Fontos megemlíteni azt is, hogy tanulmányi éveink nagy részét kitölti a pubertáskor. A fiatalok életében a tinédzserkor a legnehezebb időszak. Hatalmas változásokon mennek keresztül. Ilyenkor kezd el jobban formálódni a személyiségük, próbálják megtalálni önmagukat hobbik és más tevékenységek segítségével. Testük elkezd átalakulni, ami nehézségeket okozhat számukra az önelfogadáshoz. Szorosabb baráti társaságok jönnek létre, jobban, valamint másképp kezdenek el részt venni a szociális életben is. Zenei, illetve öltözködési stílusokkal próbálják kifejezni önmagukat és olyan szokásokat akarnak kialakítani, amelyek hatására azt érezhetik, hogy ezek teszik őket azzá,

akik. Arról nem is beszélve, hogy drasztikus hormonváltozáson mennek keresztül, ami gyakori hangulatingadozást okozhat. Többnyire a tinédzsereknek ilyenkor kezd el a legtöbb konfliktusa kialakulni ő és a szülei/családja között, ami nagy hatással tud lenni teljesítőképességükre is. Tudományosan bizonyított tény, hogy szervezetüknek több alvásra és pihenésre van szükségük, mint egy átlag felnőttnek. Ezt érzékelve a környezetük gyakran kifejezheti nemtetszését, ami érzékenyen érintheti őket és még jobban magukba zuhanhatnak, mivel csak a negatívát hallják meg, és ilyen módon is fogják elkönyvelni magukat. Rengeteg új dolgot tapasztalnak meg, jobban kinyílik a szemük, még inkább belelátanak a sűrke hétköznapi rejtelmeibe és nem utolsósorban, megízlelhetik a kötelességek és a felelősségek édes terheit, ami egy életen át végigkíséri őket. Meg kell felelniük közegük és saját elvárásainak egyaránt, ami óriási belső vívódást tud okozni.

Véleményem szerint főként gimnáziumban, de akár általános iskola felső tagozatában is el lehetne kezdeni, hogy a diákoknak különböző tanulási módszereket mutassanak, így megtalálhatják számukra a legmegfelelőbbet. Az adott technika elsajátítása után jóval nagyobb lökettel tudják megugrani a kihívásokat. Az iskolai intézményeknek nemcsak a tananyag leadására kéne összpontosítania, hanem arra is, hogy a növendékeket az életre neveljék, hogy helyt tudjanak állni később a nagyvilágban. Ehhez viszont az kell, hogy az oktatók hivatásként, szenvedélyként tekintsenek munkájukra, hisz

szerintem a tanári munka egy különösen fontos és szép hivatás. A pedagógusnak látnia és értenie kell a rábízott gyerekeket és lelkivilágukat. Manapság sajnos ritka, ha egy tanár teljes odaadással tudja végezni munkáját, viszont szerintem ez elengedhetetlen, ha valaki ezt az utat szeretné választani magának. Fontos szem előtt tartania, hogy a társaság mennyit bír befogadni, és nem hátrány, ha meg tudja velük találni a közös hangot. Év közben a diákok egyre jobban le vannak terhelve. Az ünnepeket körülölelő szünet is átalakult már egyfajta szorgalmi időszakká, ahol a diákok többsége ahelyett, hogy kipihennék magukat, és erőt gyűjtenének a következő megpróbáltatásra, ugyanúgy tanulniuk és készülniük kell a szünet utáni dolgozatsorozatra. Óriási elvárások terhelik vállukat, főként végzős évemben kezdtem el leginkább ennek a súlyát érezni. A probléma fő forrása abból fakad, hogy nem minőségi tanulásra, hanem túlélésre neveltek minket. Az óráról órára tanulás magolásra késztet, így a tananyag a rövid távú memóriába jut. Ez hosszú távon nem célravezető. Effektív és értő tanulás helyett megpróbálják minél gyorsabban elsajátítani a tananyagot több-kevesebb sikerrel. Az évek során a tanulók elvesztik az egyensúlyt. Na de milyen egészségügyi problémákhoz vezethet a túlzott iskolai nyomás? Szorongáshoz, pánikrohamokhoz, akár depresszióhoz. Kiégett fiatalok tömege várja, hogy végre meglássák őket. Ideig-óráig megpróbálhatjuk sztoikusan kezelni ezeket a problémákat, de ki tudja, milyen káros következményei lesznek a jövőben a társadalom fejlődését tekintve.

